

SIBJAN MEKTEB I MEDRESA DERVENTSKIH ŠAHDANAGIĆA U BOSANSKOM BRODU

Sažetak

Kao prilog historiji muslimanskog školstva, autor u ovom radu predstavlja sibjan mekteb i medresu, koji su postojali u današnjem Bosanskom Brodu, zahvaljujući instituciji vakufa porodice Šahdanagići.

Jusuf MULIĆ

UVOD

Selo Brod na Savi¹ (od austrougarske okupacije Bosanski Brod) bio je i u srednjem vijeku važan riječni prijelaz iz Bosne u Slavoniju.

Osmanlije su Brod osvojile 1536. godine² i u njega postavile jaku pograničnu posadu, jer je postala jedna od značajnih odbrambenih središta na rijeci Savi i izvoznih *skela* (bos. luka).

Brod u nahiji Dubočac u literaturi se prvi put spominje prije sredine XVII stoljeća,³ u sastavu novoosnovanog kadiluka Derbend⁴ (Derventa),⁵ zatim 1667. godine i početkom XVIII stoljeća u sastavu Bosanskog sandžaka i Bosanskog beglerbegluka.⁶ Iz dostupnih pisanih spomenika nije se moglo utvrditi tadašnje stanje muslimanskog stanovništva u selu Brod.

Nakon Karlovačkog mira 1699. godine, u Bosni je osnovano 13 novih kapetanija, među kojima je bila i brodska, sa sjedištem u selu Brod, koja je osnovana 1700. godine, a u njen sastavu su ušle nahije Derbend, Dubočac i Ravna Kula. U Brodu je sagrađena *palanka* (bos. utvrda od drveta). Vijek kapetanije bio je kratak, jer je ukinuta u vrijeme osamnsko-austrijskog rata 1716.-1719. godine. Požarevačkim mirom iz 1719. godine, Brod i Dubočac su priključeni Carevini Austriji, a ostatak kapetanije ušao je u sastav Vrandučke kapetanije.⁷ Svi su muslimanski stanovnici napustili Brod i naselili se u druga slobodna područja.⁸ Nakog Beogradskog mira 1739. godine, Brod i Dubočac vraćeni su Bosanskom ejaletu i priključene Vrandučkoj kapetaniji. Tek nakon toga, muslimanski stanovnici su se postepeno počeli naseljavati u Brod. Na zahrjev stanovnika Broda i valije Bosanbskog sandžaka Hadži Mehmed-paše Kukavice, Brodska kapetanija je obnovljena 1756. godine. Kapetanija je bila kratkog vijeka, jer je već 1761. godine ukinuta i priključena vrandučkoj kapetaniji.⁹

Kad je *mušir* (bos. maršal) Omer-paša Latas, alias Mihailo, 1850. godine ukinuo sandžake i zaveo

1 Brod je bosanska riječ za veliki gaz, a *brodac* za mali gaz. I današnja Zenica je nosila naziv Brod.

2 Thallózy, L.: *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens in Mittelalter*, München-Leipzig, 1914., 134.

3 Novaković, S.: *Hadži Kalifa ili Čatib Čebija o Balkanskom Poluostrvu*, SPOMENIK Srpske akademije nauka, 18, 1892, 82.

4 Derbend je osmanski naziv za planinski prijevoje, koje su čuvale i putnicima u zimskim mjesecima pomagali pripadnici poluvojničkog reda, poznati kao derbendžije. Na početku opsmanske vlasti, bili su to uglavnom

Vlasi, koji su za svoju službu uživali određene poreske povlastice.

5 Šabanović, H.: *Bosabnski pašaluk-Postanak i upravna podjela*, Sarajevo, 1982, 187.

6 N.dj., 230. Novi Behar, 4, 188.

7 Kreševljaković, H. *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1980., 19 i 162 (KAPETANIJEBiH).

8 U popisu domaćinstava i poljoprivrednog zemljišta radi utvrđivanja poreskih obaveza, koje su austrijske vlasti na okupiranom području izvršile 1725. godine, selo Brod uopće nije bilo popisano, jer u njemu nije bilo zemljovlasnika, koji su izvjesno bili muslimani (Bodenstein, G.: *Povijest naselja u Posavini god. 1718.-1739.*, Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu, 19, 1907., brojevi 2, 3 i 4 (tekst je pisan na njemačkom jeziku).

9 Kreševljaković, H.: *KAPETANIJEBiH*, 167-168

novu administrativnu podjelu Bosanskog ejaleta na dva: Bosanski i Hercegovački, a ejaleta na kajmakamluke, mudirluke i nahije, Brod je kao nahija pripao derbentskom mudirluku u sastavu Banjalučkog kajmakamluka i Bosanskog ejaleta. Kad je 1865. godine izvršeno spajanje Bosanskog i Hercegovačkog ejaleta u Bosanski vilajet, koji je podijeljen na šest sandžaka, a mudriluci preimenovani u kaze (srezove/kotare), nahija (ispostava kaze) Brod ostao je u sastavu kaze Derbend u Banjalučkom sandžaku.¹⁰ Tako je ostalo do kraja osmanske vladavine.

Iz dostupnih pisanih spomenika i literature, nije se moglo utvrditi kada je poblize Brod stekao položaj kasabe. To se, vjerovatno, desilo u zadnjim decenijama osmanske vladavine, kada su bila ispunjena sva tri potrebna uslova: imao je najmanje jednu muslimansku mahalalu, jednu islamsku bogomolju i u njemu se jednom sedmično održavao pazarni dan. Neposredno poslije austrougarske okupacije, Brod je 1879. godine imao 406 muslimanskih stanovnika, a sela i njegovom neposrednom okruženju Kolibe i Sijekovac 461, odnosno 306.

Zahvaljujući vakufima pripadnika derventskog donjomahalskog roda Šahdanagići,¹¹ koji su poslovno bili vezani za Brod, uz postojeću Main džamiju otvoreni su sibjan mekteb (1867.) i medresa (1870.).

VAKUFI BRAĆE ŠAHDANAGIĆA ZA SIBJAN MEKTEB I MEDRESU

SIBJAN MEKTEB HADŽI AGO-AGE

Otvorio ga je Hadži Aga-aga, poznat i kao Hadžaga, sin Šahdanagina uz Main džamiju¹² prije ili 1284./1867. godine.¹³

Vakufnama za izdržavanje mekteba sastavljena je pred derventskim kadijom 25. Šabana 1284./22. prosinca (decembra) 1867.godine.¹⁴

10 N. dj. 234.

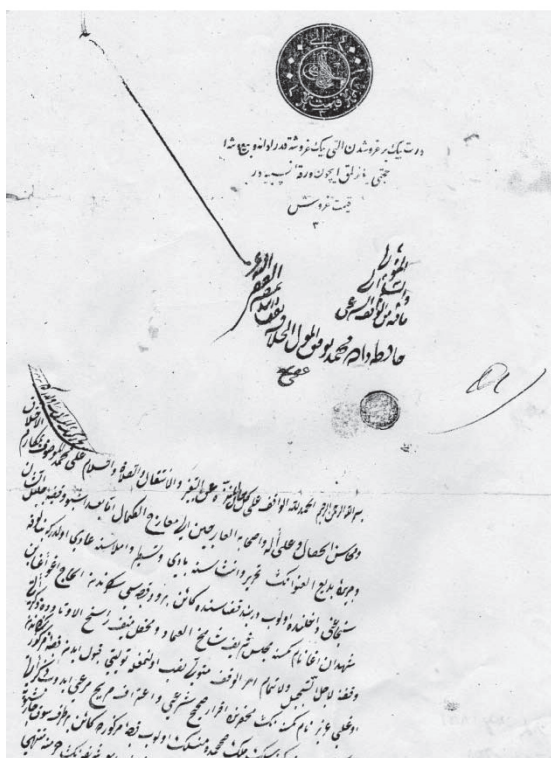
11 Ovo rodovsko prezime je slavizirano patronimičko, a rodonačelnik mu je Šahdan-aga

12 Iz dostupnih pisanih spomenika i literature nije se moglo ništa saznati o vakifu Main džamije i njenom vakufu. U fototeci GHB raspoložu podatkom da je džamija u Brodu sagrađena 1909. godine, ali da je i prije toga još u XVIII stoljeću postojala jedna džamija. Osnovanija je pretpostavka da je sagrađena u XIX stoljeću i da je, također, bila vakuf Šahdanagića. Na ovo upućuju dvije okolnosti: p r v a, Main džamiju i, d r u g a, vakufa da su neke potrebe džamije finansirane iz derventskog vakufa Hadži hafiza Hasan ef., sina Hadži Ago-aginog. Vakufnama za taj vakuf sastavljena 1306./1899. godine, a sačuvana je izvorna i nalazi se u GHB, Rukopisi 62, a jedan njen prijepis u SPV, Sveska 1, broj 203, strana 147.

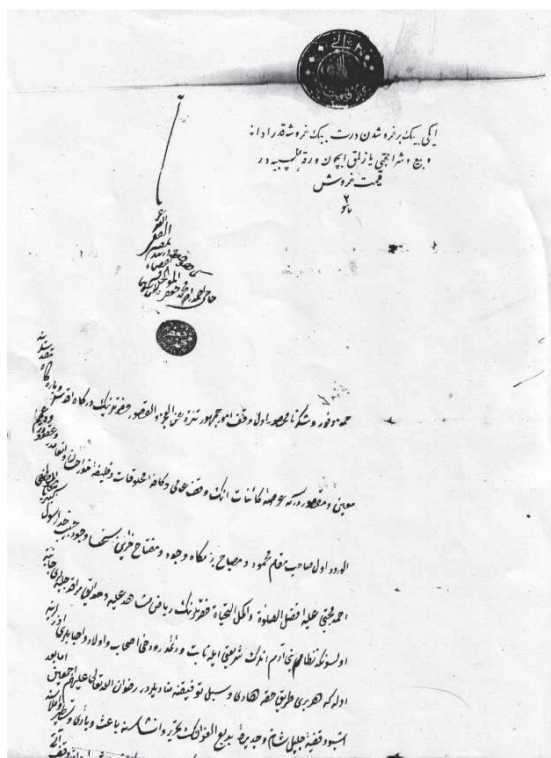
13 U Brodu je prije 1906./1907. školske godine otvoren i drugi sibjan mekteb, ali se ne zna ko je bio njegov vakif. Brodu otvoren i drugi sibjan mekteb. Ovaj mekteb je smješten u zgradu medrese Hadži Mustafa-bega Šahdanagića, koja je prije toga bila zatvorena. U Brodu je prije 1912. godine otvorena mektebi iptidajija, a vjerovatnije je da je jedan od dva sibjan mekteba bio u nju preobražen.

14 Izvorna vakufnama je sačuvana i nalazi se u Gazi Husrevbegovoj biblioteci (GHB), Rukopisi, broj 76, a jedan njen prijepis u GHB, Sidžili prijepisa vakufnama (SPV), Sveska 1, redni broj 252, strana 94. Vakufnamu je s osmansko-turskog na bosanski jezik

Prva strana izvorne vakufname Adži Age-age (Hadžage) Šahdanagića, sastavljena 1867. godine

Prva strana izvorne vakufname Hadži Mustafa-bega (Mustajbega) Šahdanagića, sastavljena 1872. godine

Za održavanje džamije i mekteba, vakif je uva-
kučio jednokatnu kuću sa

dvije sobe na spratu, dvije magaze i dva čepenak
dućana u prizemlju.

Određio je da se od kamata na prihod od zaku-
pnine imamu i hatibu džamije, te mualimu u sibjan
mektebu isplaćuje po 200 groša godišnje.

MEDRESA HADŽI MUSTAFA-BEGA

Otvorio ju je Hadži Mustafa-beg, poznat i kao
Mujaga, sin Šahdan-agin, prije ili 1289./1872. godine.

Vakufnama za gradnju zgrade medrese, njeno
održavanje i izdržavanje, sastavljena je pred der-
ventske kadijom 23. Muharrema 1289./ 2. travnja
(aprila) 1872. godine,¹⁵ a kao njegov *mutevelija* (bos.
upravitelj) označen je sami vakif.¹⁶

U vakufnami je predviđeno da se prihod od za-
kupnine za dućane i magaze troši u sljedeće svrhe:

- a) jedna trećina za poprtavku vakifovih vakuf-
skih objekata dok je na životu,
- b) ostatak od dvije trećine prihoda ubiraće mu-
deirkoiji bude predavao u njegovoj medresi.

prevela hanuma Azra Gadžo-Kasumović, profesor, saradnica
Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu, na čemu joj se autor
najljubavnije zahvaljuje.

15 Izvorna vakufname je sačuvana i nalazi se se u GHB, Ruko-
pisi, pod brojem 4, a jedana prijepis u GHB, SPV, Sveska 1, broj
11, strana 274. Vakufnamu je osmansko-turskog na bosanski jezik
preveo Alija Bejtović i nalazi se u u Historijskom arhivu Sarajevo,
Zbirka vakufnama, pod brojem P-269.

16 U historiji vakufa, bilo je više slučajeva da je vakif za sebe
zadržavao doživotno mjesto mutevelije i određivao na koga će
služba nakon njegove smrti biti presenesena.

Zgrada medrese sagrađena je na vakifovom
zemljištu koje se nalazilo između obale rijeke Save,
Sukki-sultanove čaršije i vakifove novosagrađene
kuće. U prizemlju kuće nalazile su se četiri magaze
i dva dućana s čepencima, a na spratu dershana, se-
dam soba za softe i kuhinja.

U salnamama Vilajeta Bosna¹⁷ za period 1290.
do 1294./ 1873./1874.- 1877. godine u kadiluku Der-
venta zabilježena je samo jedna medresa. Moguće je
da je medresa u Brodu prestala s radom u vrijeme
ustanka Srba u Bosanskoj krajini u periodu 1875-
1878. godine.

U prvom popisu muslimanskih škola pod au-
strougarskom okupacijom od 23. listopada (oktobra)
1882. tgodine,¹⁸ u kotaru Derventa zabilježene su
dvije medrese, bez oznake mjesta u kojima se nalaze.
Radi se, zacijelo, o medresama u gradovima Derven-
ta i Bosanski Brod. To potvrđuje i podatak da su dvije
medrese, ali sada pod punim nazivima mjesta, zabi-
lježene u popisu muslimanskih škola iz 1883./1884.
godine.¹⁹ Iz toga se može zaključiti da je medresa

17 Ove je salname na osamnsko-turskom jeziku kao svoje
službene kalendare pod nazivom Salname-i Vilayet-i Bosna u
periodu 1283.-1295./1866./1867.-1878. godine izdavala Vilajetske
vlada, sa statističkim podacima iz predhodne godine, a nalazi se u
GHB. O sadržaju salnama, detaljnije vidjeti u radovima Adema
Handžića *Godišnjaci (salname) Bosanskog vilajeta*, List El Hida-
je, 5, 194-42., 289-291 i Bisere Nurudinović: *Bosanske salname*
(1866-1878. i 1882-1893.), Prilozi za orijentalnu filologiju, Sara-
jevo, 10-11 (1960-61), 1963., 253-265.

18 ABH, ZV 1, šifra 38-358/1882.

19 Ove je salname na osmansko-turskom jeziku kao svoje godišnje

u Bordu ponovo otvorena odmah iza prvog popisa muslimanskih škola i da je radila u 1883./1884. školskoj godini, dok nakon toga više nije bilo podataka o medresi u Derventi. Između 1888. i 1895. godine otvorena je medresa u Odžaku, koji je bio ipostava kotara Derventa.

U odluci reis-ul-uleme Hadži hafiza Sulejman ef. Šarca iz 1895. godine o izuzimanju medresa u Bosanskom Brodu, Goraždu, Janji, Konjicu, Koraju, Kozluku, Ljubuškom, Maglaju, Odžaku i Srebrenici iz obaveze primjene novog nastavnog plana,²⁰ bila je, dakle, i medresa u Bosanskom Brodu.

U brodskoj medresi službovao je jedan muderis, ali nije navedeno nijedno ime. Osnovano je pretpostaviti da je to za čitavo vrijeme rada medrese koji je trajao oko dvije decenije, bio Hadži hafiz Hasan ef., sin Hadži Ago-agin.

Vakuf medrese s plaćom muderisa zabilježen je u proračunima vakufa za 1889, 1891, 1891. i 1892. godinu.

U Proračunima vakufa za 1889. godinu,²¹ vakuf je zabilježen kao *Vakuf Medrese Hadži Mustaj-bega* (Mustafa-bega) Šahdanagića. Prihodi vakufa sastojali su se od zakupa dviju prostorija (odaja), vjerovatno u zgradi medrese, u iznosu od 55 forinti. Iz toga prihoda isplaćena je godišnja plaća muderisu (koji je ovdje oslovljen sa **muallim**) u iznosu od samo 35 forinti i za opravak vakufske zgrade još pet forinti. Vakuf medrese u Brodu zabilježen je i u proračunima vakufa za

kalendare pod nazivom Bosanske salname u periodu 1882.-1893. godine nastavila izdavati Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu (ZVBiH), sa statističkim podacima iz predhodne godine, a analize se u GHB. O njihovom sadržaju podrobnije vidjeti u već navedenom radu Bisere Nuridinović.

20 ZVBiH, Izvještaj o upravi BiH 1906, Zagreb, 11906., 26.

21 Zemaljsko vakufsko povjerenstvo (ZVP), PRORAČUNI VAKUFA za 1889., 443.

1890,²² 1891,²³ ali nije zabilježen u 1892. godini.

Iz dostupnih pisanih spomenika i literature nije se moglo utvrditi kada je medresa poblize prestala s radom, zato će se do približnom podatku o tome pokušati doći posrednim putem. U tome na raspolaganju stoje tri činjenice: p r v a, da vakuf medrese nije bilježen nakon 1891. godine, d r u g a, da je u statistici medresa za period 1900.-1905. godine u kotaru Derventa bilježena samo jedna medresa, dok je u napomeni navođeno da je *osim toga jedna medresa neaktivna*²⁴ i, t r e ć e, da su i u Mektebi salnami za 1907./1908. godinu zabilježene dvije medrese: u Odžaku s 41 softom i u Brodu bez softa, uz koju je u napomeni navedeno da je *sada ova medresa sibjan mekteb*.²⁵

Navedene činjenice potvrđuju da je medresa, vjerovatno, zatvorena prije 1900., a najvjerojatnije nakon 1890./1891. školske godine. Međutim, za konačno opredjeljenje, oslonac mora biti u pisanim spomenicima. Ukoliko je pretpostavka o godini prestanka rada medrese tačna, proizlazi da je bila aktivna oko dvije decenije.

XXX

I Hafiz Hasan ef., sin Hadži Ago-age/Hadžage Šahdanagića imao je svoj vakuf, koji se odnosio na održavanje i izdržavanje vjerskih objekata u Derventu, a u Brodu samo za džamiju (nabavka mukava svijeca, učenje mukabele svakog Ramazana i za mu'tekife).

22 N. izvor za 1890., 443.

23 ZVBiH, Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine 1906., 203.

24 N. izvor, 232.

25 Ovdje se očito radi o tome da je u zgradu medrese smješten sibjan mekteb.

Summary الموجز

THE SIBYAN MAKTAB AND MADRASSA OF SHAHDANAGICES FROM DERVENTA IN BOSANSKI BROD

Jusuf Mulic

The author makes a contribution to the history of Muslim schooling in Bosnia and Hercegovina, presenting in this article the Sibyan maktab and madrassa, that existed in contemporary Bosanski Brod thanks to wakuf made by Shahdanagic family.

مكتب الصبيان والمدرسة - وقف أسرة شهداناغيتش من درفينتا في بوسانسكي برود

يوسف موليتش

إسهاما منه في الحديث عن تاريخ التعليم عند المسلمين. يعرض الكاتب في هذا المقال مكتب الصبيان والمدرسة في مدينة بوسانسكي برود. اللذين يعود الفضل في وجودهما إلى وقف أسرة شهداناغيتش.